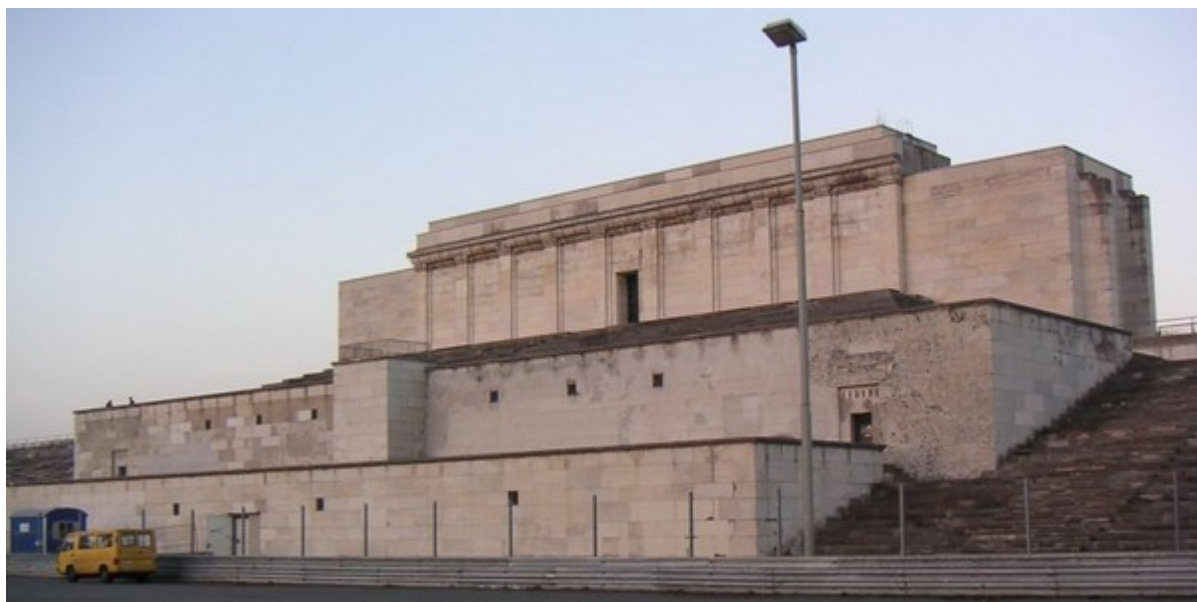

Adolf Hitler – niespełniony architekt i urbanista

19 lipca 2018

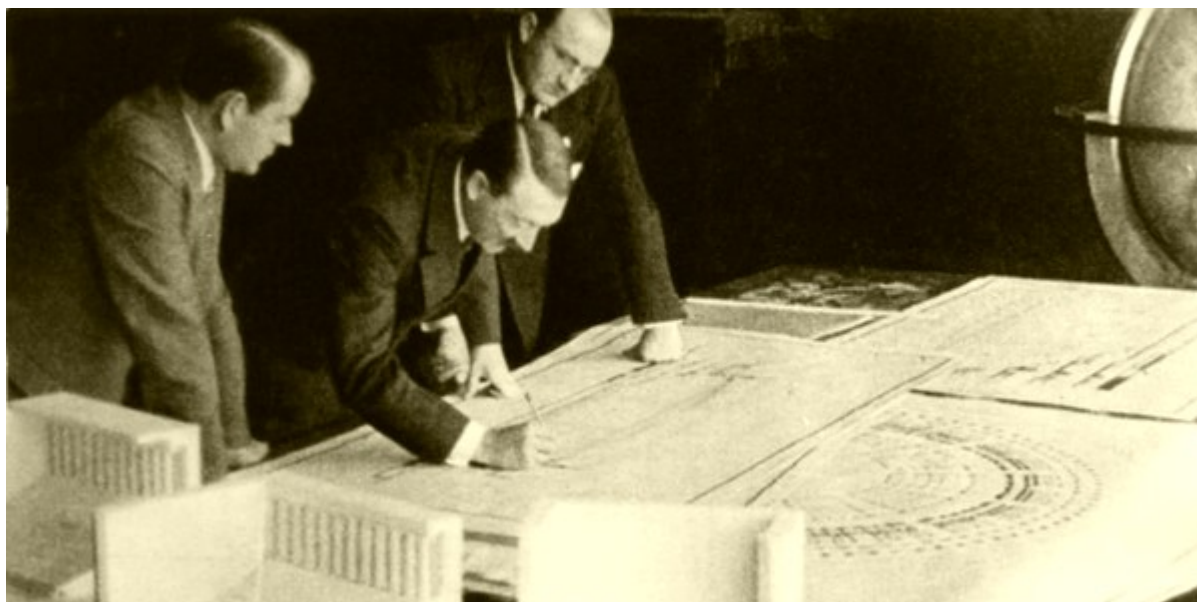
Jedną z rzucających się w oczy cech dyktatorskiej władzy Adolfa Hitlera była gorączkowa wręcz aktywność budowlana oraz megalomańskie plany architektoniczne w duchu monumentalnego neoklasycyzmu. Przyszły wygląd niemieckich miast był więc sprawą polityczną.

Od wczesnej młodości Hitler miał się za architekta nawet bardziej niż za malarza i przykładął większą wagę do architektury niż do jakiegokolwiek innej dziedziny sztuki. Styl w budownictwie, który preferował, robił wrażenie topornego, nieproporcjonalnego i pozbawionego miary ogromu. Była to mocno zredukowana, posępna klasyka, którą można by uznać niemalże za karykaturę starożytnych „wzorców”. Po dojściu do władzy narodowych socjalistów w Niemczech w 1933 roku cechą architektury nowego państwa, której najbardziej sugestywne przykłady to zwłaszcza trybuna Zeppelin w Norymberdze (gdzie odbywały się zjazdy nazistów) oraz nowy gmach Kancelarii Rzeszy (ukończony w 1939 r.) według projektów Alberta Speera, było ustawiczne dążenie do nadania rzeczom o nienormalnie gigantycznych wymiarach cech normy. Łączyła ona w sobie dziecinną pogoń za rekordami z tradycyjnym kompleksem faraonów właściwym ambitnym dyktatorom, którzy starali się zrekompensować kruchość i przemijalność swojego panowania wznoszeniem potężnych budowli.

Trybuna główna na Zeppelinfeld w Norymberdze

Gigantycznością wznoszonych obiektów Hitler chciał nie tylko wywierać potężne wrażenie na narodzie niemieckim, onieśmielać go, ale także psychologicznie zabezpieczać panowanie swoje i jego następców. Budowle spod znaku obłądnego monumentalizmu miały jako „słowo z kamienia” zaświadczyć wobec następnych generacji o niezwykłej potędze reżimu, którą wódz, dzięki swojemu geniuszowi przekazał Niemcom w darze. W mowie wygłoszonej w 1937 roku na zjeździe NSDAP w Norymberdze oznajmił on, że masywne obiekty, które kazał zaprojektować i zrealizować, nie są przeznaczone „na rok 1940 ani też na rok 2000, ale powinny wznosić się na podobieństwo katedr z naszej przeszłości w tysiąclecia przyszłości”. Przy innej okazji powiedział z kolei, że należy „budować rzeczy tak wielkie”, jak tylko pozwalają na to możliwości techniczne, tzn. „budować na wieczność”. Dodawał przy tym: „Oglądając miasta antyczne, Akropol, Partenon, Koloseum, i oglądając miasta średniowieczne z ich ogromnymi katedrami [...] dochodzimy do przekonania, że ludzkie społeczności potrzebują takich jednoczących ośrodków, żeby się nie rozpaść.”

Hitler i Speer omawiają plany Norymbergii, 1934 r.

Doskonałym wykonawcą gargantuicznych wizji architektonicznych Hitlera był wspomniany Albert Speer, który po śmierci Paula Ludwiga Troosta w 1934 roku został głównym architektem Führera. Dyktator był pod wrażeniem neoklasycystycznego smaku Speera, jego energii oraz zdolności organizatorskich. Od razu uznał go za w pełni zdolnego do wprowadzenia w życie jego własnych planów budowlanych, pomyślanych jako obraz siły i chwały Teutonów, który miał przetrwać wieki. Co więcej, w gorejącym ambicją, utalentowanym i odnoszącym sukcesy architekcie Hitler odnalazł wyidealizowany portret samego siebie, swego rodzaju alter ego. Sam Speer zaś z bizantyjską pochlebnością ubóstwiał Hitlera i przenosił osobisty podziw dla swego protektora na jego pomysły budowlane.

Wraz ze Speerem i kilkoma innymi architektami wódz projektował przebudowę wielu miast niemieckich, która miała polegać na wzniesieniu w nich gigantycznych budowli i założeniu parków. Miały się one przeistoczyć w masywne, kamienne symbole siły i trwałości III Rzeszy. Ich przytłaczający zbytek, brak wdzięku i antykizujące ozdoby tworzyłyby wrażenie uroczystej pustki. Przykładowo w „stolicy ruchu”, czyli Monachium, położono fundamenty pod nowy dworzec główny, zaprojektowany jako największa na świecie konstrukcja oparta na stalowej ramie, której kopuła miała przewyższyć charakterystyczne dwie wieże

Frauenkirche. Z kolei Hamburg miał ozdobić nowy, przewyższający nawet Empire State Building wieżowiec przeznaczony na siedzibę lokalnego oddziału NSDAP uwieńczony kolosalną neonową swastyką, służącą za latarnię dla nadpływających statków. Położone dalej w dole rzeki przedmieście Othmarschen powinno zostać zburzone, by oczyścić teren pod filary i podjazdy do olbrzymiego mostu wiszącego nad łabą. Miał on być zdecydowanie większy niż Golden Gate w San Francisco, na którym był wzorowany.

Hala Kongresowa w Norymberdze

Podobne plany istniały dla Norymbergi, gdzie oprócz powstałych już tam do końca lat trzydziestych sal i placów zbiórki miały zostać wybudowane w przyszłości liczne wielkie obiekty: Hala Kongresowa (sakralne centrum zjazdów partyjnych), Stadion Niemiecki (nieporównywalnie większy od oddanego do użytku w 1936 roku Stadionu Olimpijskiego w Berlinie) i Pole Marcowe, czyli gigantyczny plac defiladowy dla Wehrmachtu. Do listy „miast Führera” dodano po aneksji Austrii w marcu 1938 roku rodzinne miasto Hitlera Linz, który miał zostać przekształcony w ogólnoeuropejskie centrum artystyczne rywalizujące z Paryżem, Wiedniem i Berlinem. Zakładano także transformację dwunastu stolic większych okręgów partyjnych, które otrzymały dodatkowe fundusze na stworzenie architektury odpowiedniej do ich rangi, m.in.: Augsburga, Bayreuth, Drezna, Düsseldorfu,

Kolonii, Breslau (Wrocław), Stettina (Szczecin), Münster czy Weimaru.

Główne wysiłki architektoniczne dyktatora skupiały się jednak na stolicy Rzeszy – Berlinie. 30 stycznia 1937 roku powołał on Speera na prestiżowe stanowisko generalnego inspektora budowlanego ds. odnowienia stolicy (Generalbauinspektor für die Reichshauptstadt, GBI). Hitler, niespełniony architekt, zamierzał odegrać pierwszoplanową rolę w projektowaniu nowej stolicy, zaś Speer miał wcielić w życie jego monumentalną wizję. Ustawę o przebudowie Berlina ogłoszono 4 października 1937 roku w ramach ogólnej ustawy o przebudowie miast niemieckich. Berlin uzyskał pierwszeństwo, gdyż w opinii Hitlera jako przyszły centralny ośrodek „wielkiego imperium niemieckiego”, którego „żadna siła na świecie nie będzie w stanie zniszczyć”, powinien urbanistycznie i kulturowo wznieść się na taką wysokość, żeby „mógł konkurować ze wszystkimi stolicami świata”.

Co więcej, w dalekosiężnych ekspansjonistycznych projektach wodza to właśnie Berlin miał zostać stolicą świata, która po „ostatecznym zwycięstwie” przemianowana zostałaby na Germanię (Welthauptstadt Germania) – symbol podboju i podporządkowania niższych rasowo ludów, które miały notabene w dużej mierze finansować realizację tego przedsięwzięcia w przyszłości. Na wprowadzenie w życie tego długofalowego planu przewidziane było maksymalnie 20 lat. Speer zaangażowany był w ten projekt już od marca 1936 roku, kiedy Hitler pokazał mu rysunki Łuku Triumfalnego i Hali Ludowej (bądź Wielkiej Hali), które nakreślił 10 lat wcześniej. Od samego początku Speer świetnie zdawał sobie sprawę, że zlecone mu zadanie jest „wysoce upolitycznione”, gdyż projektowane w Berlinie budynki miały nie tylko wyrażać istotę ruchu nazistowskiego, ale również stać się praktycznie jego immanentną częścią. Co do terminu wykończenia wszystkich obiektów, Speer zobowiązał się wobec Hitlera zdążyć do 1950 roku, tak by duch Führera zdążył jeszcze „tchnąć w nie tradycję”. „Wystarczy, że będę używał

ich zaledwie kilka lat” – mówił dyktator. Cały splendor tych majestatycznych budowli miał spaść na jego następcę.

Wielki hall Nowej Kancelarii Rzeszy w Berlinie

Wódz od dawna miał obsesję na punkcie idei całkowitej przebudowy Berlina, o czym pisał już w *Mein Kampf*, nawiązując wówczas do masywnych budowli antycznych, „które nie powstały dla jakiegoś celu doraźnego, ale zdawały się być powołane do wieczności”. Wspominał po latach, że pierwsze szkice nowego Berlina wykonał już w trakcie swojego pobytu w Wiedniu w latach 1907–1913, kiedy doświadczając ubóstwa miał „mieszkać w wyimaginowanych pałacach” i oddawać się monumentalnym wizjom architektonicznym, zrodzonym skądinąd z frustracji, że nie został przyjęty do Akademii Sztuk Pięknych.

Dość znamienny jest fakt, że Berlin uznawany przez narodowych socjalistów za „asfaltowego potwora” – tzn. pompatyczną i kosmopolityczną metropolię, w której Alfred Rosenberg czuł ten sam „trupi odór”, co w Paryżu, Wiedniu, Moskwie czy Nowym Jorku, i w którym dekadenska nowoczesność, wpływy żydowskie, swoboda obyczajów i mieszanina kultur były wszechobecne – miał zostać przechrzczony i zyskać całkowicie nową tożsamość kulturową.

Julius Lippert, burmistrz Berlina w latach 1937-1940

Początkowo, wzorując się na Waszyngtonie, z jego szeroką, centralną promenadą otoczoną wielkimi kolumnadowymi, neoklasycystycznymi budowlami z lśniącego białego kamienia, Hitler planował zbudowanie swej idealnej stolicy od zera w Meklemburgii nad jeziorem Müritz, około 130 km na północny zachód od Berlina, ale ostatecznie odrzucił ten pomysł. Niemniej wystarczyło tylko, by kilka razy o tym wspomniał i władze stołeczne na czele z burmistrzem dr Juliussem Lippertem – dotąd niechętnie niezwykle kosztownemu projektowi – zgodziły się finansować większość zakładanych zmian, a nawet wyburzyć tysiące starych dziewiętnastowiecznych budynków, by miasto zmieniło się nie do poznania. W tej materii akurat Hitler wzorował się na baronie Georgesie Eugène Haussmannie, czyli twórcy planu urbanistycznej przebudowy Paryża, który w latach 1853-1870 przerył francuską stolicę imponującymi bulwarami, których wytyczenie wymagało zburzenia wielu starych budynków.

Niewyobrażalne rozmiary projektowanych alei i budowli, mających stanowić wizytówkę Berlina ośmieszyłyby wręcz wszystkie wcześniejsze wzory łącznie z Paryżem: „Berlin, jako stolica świata, będzie przywodził na myśl wyłącznie starożytny Egipt, będzie porównywalny tylko z Babilonem i Rzymem. Przy takim mieście czym staną się Londyn i Paryż?” – perorował Führer. Przy innej okazji dodawał: „Kiedyś zastanawiałem się,

czy nie powinienem zburzyć Paryża. Ale kiedy skończymy budować Berlin, Paryż będzie zaledwie jego cieniem. Po co więc go burzyć?”.

Nieprzypadkowe porównanie z miastami starożytności było jaskrawym odzwierciedleniem milenarystycznych i megalomańskich ambicji Führera. Teraźniejszość musi ustąpić bowiem miejsca wieczności, a jednostka – zbiorowości. Germania miała ponadto sprawić, by naród niemiecki, uciśniony i zakompleksiony z powodu klęski w I wojnie światowej, rozpierała duma z przynależności do wielkiego imperium. Berlin miał być jednocześnie punktem odniesienia dla tożsamości narodowej oraz czynnikiem jednoczącym społeczeństwo.

Autorstwo: Wojciech Wichert

Zdjęcia: Stefan Wagner (CC BY-SA 2.0), Nichofmann (CC BY-SA 3.0), Bundesarchiv (CC BY-SA 3.0)

Źródło: Histmag.org

Licencja: [CC BY-SA 3.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)

Bibliografia

1. Evans Richard J., „Trzecia Rzesza u władzy”, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2016.
2. Fest Joachim C., „Hitler”, t. 2: Führer, Wydawnictwo Michał Urbański, Warszawa 1996.
3. Fest Joachim, „Speer: biografia”, Universitas, Kraków 2001.
4. Kershaw Ian, „Hitler”, 1936-1941. Nemezis, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2010.
5. Kitchen Martin, „Speer – architekt śmierci”, Prószyński Media, Warszawa 2017.
6. Kropp Alexander, „Die politische Bedeutung der NS-Repräsentationsarchitektur. Die Neugestaltungspläne Albert Speers für den Umbau Berlins zur „Welthauptstadt Germania“

1936–1942/43”, Ars Una, Neuried 2005.

7. Longerich Peter, „Hitler. Biografia”, Prószyński i S-ka, Warszawa 2017.

8. Overy Richard, „Trzecia Rzesza. Historia imperium”, Buchmann, Warszawa 2012.

9. Reichhardt Hans J., Schäche Wolfgang, Von Berlin nach Germania. Über die Zerstörungen der „Reichshauptstadt“ durch Albert Speers Neugestaltungsplanungen, Transit Buchverlag, Berlin 1998.

10. Rose Rosa Sala, „Krytyczny słownik mitów i symboli nazizmu”, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2006.

11. Speer Albert, „Wspomnienia”, tłum. M. Fijałkowski, J. Kruczyńska, L. Szymański, M. Witczak, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1990.

12. Ullrich Volker, „Hitler. Narodziny zła 1889-1939”, Prószyński i Ska, Warszawa 2015.

13. Wieliński Bartosz T., „Wielki Berlin w oczach Hitlera” [w:] „Gazeta Wyborcza”, 19 marca 2008 roku, dostęp: 7 czerwca 2018 roku, <http://wyborcza.pl/1,75410,5040262.html>.